

МІСТО ХАРКІВ ЯК СУБ'ЄКТ КОНКУРЕНТНОЇ БОРОТЬБИ В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Вступ: Сьогодні значно загострилося питання забезпечення конкурентоспроможності не тільки держав, а й окремих територій, що стимулює до перегляду базових концепцій місцевого регіонального розвитку. Сфера матеріального виробництва вже досягла такої ефективності і таких масштабів, що подальше нарощування обсягів виробництва не дає очікуваного економічного ефекту. **Мета:** Узагальнення принципів ідей, які покладаються у розробку бачення інноваційно-орієнтованого розвитку міста Харкова як нового світового міста, що формується у Східній Європі. **Методи:** індукції, логічного і порівняльного аналізу, синтезу, інтеграційного та маркетингового підходів. **Результати:** Просторовий масштаб забезпечення взаємопов'язаного розвитку та конкурентоспроможності харківської економіки на зовнішніх ринках уявляється таким: європейський рівень, національний, міжрегіональний, локальний рівень як харківська агломерація. **Висновки:** Очікуваний перехід міста Харкова до умов постіндустріальної економіки пов'язаний з можливостями його самореалізації в найсучасніших технологічних укладах і цілеспрямованим посиленням взаємопідтримуючих галузей.

Ключові слова: Харків, людський капітал, міжнародне позиціонування, ринки збуту, стратегія розвитку, структура економіки, конкурентоспроможність.

І.В. Дунаев

ГОРОД ХАРЬКОВ КАК СУБЪЕКТ КОНКУРЕНТНОЙ БОРЬБЫ В УСЛОВИЯХ ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Введение: Сегодня значительно обострился вопрос обеспечения конкурентоспособности не только государств, но и отдельных территорий, что стимулирует пересмотр базовых концепций местного и регионального развития. Сфера материального производства уже достигла такой эффективности и таких масштабов, что дальнейшее наращивание объемов производства не дает ожидаемого экономического эффекта. **Цель:** Обобщение принципиальных идей, которые полагаются в разработку видения инновационно-ориентированного развития города Харькова как нового мирового города, который формируется в Восточной Европе. **Методы:** индукции, логического и сравнительного анализа, синтеза, интеграционного и маркетингового подходов. **Результаты** Пространственный масштаб обеспечения взаимосвязанного развития и конкурентоспособности харьковской экономики на внешних рынках представляется таким по уровням: европейский национальный, межрегиональный, региональный уровень как харьковская агломерация. **Выводы:** Ожидаемый переход города Харькова к условиям постиндустриальной экономики связан с возможностями его самореализации в современных технологических укладах и целенаправленным усилением взаимоподдерживающих отраслей.

Ключевые слова: Харьков, человеческий капитал, международное позиционирование, рынки сбыта, стратегия развития, структура экономики, конкурентоспособность.

I.V. Dunayev

KHARKIV CITY AS SUBJECT OF BUSINESS COMPETITION IN CONDITIONS OF POSTINDUSTRIAL ECONOMY

Background: Today the issue of competitiveness is of vital importance not only for the states, but also for their separate regions, which fact leads to the necessity of reviewing basic concepts of local regional development. Material production has reached such efficiency and scale that further increasing of output will not always lead to an expected economic effect. **Aims and Objectives:** to summarize and generalize principal ideas which are to become the basis for the new vision of innovation-oriented development of Kharkiv as a new cosmopolis emerging in Eastern Europe. **Methods:** induction, logical and comparative analysis, syn-

* Дунаєв І.В. – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри економічної політики Харківського регіонального інституту Національної академії державного управління при Президентові України, м. Харків, Україна.

Dunayev I.V. – candidate of science in public administration, assistant professor of Economic policy Department at Kharkiv regional institute of National academy of public administration by the President of Ukraine, Kharkiv, Ukraine. divon1@gmail.com

thesis, integration and marketing approaches. **Results:** Perspectives of interconnected development and competitiveness of Kharkiv economy on foreign markets is represented as a model being developed at the following levels: European level, national level, regional level, local level in the form of Kharkov as an agglomeration. **Conclusions:** The expected transition of Kharkiv to post-industrial economy conditions is linked with the possibilities of its self-fulfillment in modern technology modes and in purposeful and complex development of industries.

Key words: Kharkiv, human capital, international positioning, sales markets, strategy of development, structure of economy, competitiveness.

Постановка проблеми. Зовнішніми умовами, що об'єктивно змінилися в світі, було задано нові рамки функціонування міст: їх поставили в умови високої конкуренції за фінансові, людські, адміністративні ресурси і в той же час надали нові можливості розвитку. Глобалізаційні та постіндустріальні процеси стимулювали вихід на міжнародну арену не лише окремих держав, а й регіонів, міст і навіть базових адміністративних одиниць найнижчого рівня. Сьогодні вже створився дуже потужний «малий світ великих міст» [6, с. 360]. Відповідно, і регіон [4, с. 9], і велике місто [3] стають суб'єктами конкурентної боротьби на різних рівнях: локальному, регіональному, міжрегіональному, державному і міжнародному, а тому значно загострилося питання забезпечення конкурентоспроможності не тільки держав, а й окремих територій, що стимулює до перегляду базових концепцій місцевого регіонального розвитку.

Світові постіндустріальні тренди економіки наочно вказують, що найбільшими шансами вирватися вперед «...володіють не місця «виробництва», а місця «споживання» грошей» [1, с. 7; 2]. Це означає, що сфера матеріального виробництва вже досягла такої ефективності і таких масштабів, що подальше нарощування обсягів виробництва не дає очікуваного економічного ефекту. Головним джерелом отримання високих прибутків (крім торгівлі енергоносіями) стає сектор економіки, який спеціалізується на виробництві і розповсюдженні знань та інформації, пропонує більш високу оплату праці і починає поглинати все більшу кількість трудових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток методів управління територіальним розвитком, зокрема модернізації економіки міста та стратегічного планування розвитку міста, зробили такі зарубіжні й вітчизняні вчені та фахівці в цій галузі: Д. Блейклі, О. В. Бойко-Бойчук, Д. Брайсон, Р. Л. Брусак, В. М. Вакуленко, О. І. Вендіна, Г. Ю. Ветров, Д. Вудмензі, Г. О. Дробенко, В. О. Колосов, В. М. Лексін, С. С. Максименко, В. В. Мамонова, В. І. Нудельман, В. Я. Прошко, Ю. І. Свірський, Ф. І. Шамхалов, Ю. П. Шаров та ін. Однак незважаючи на активні наукові пошуки у галузі регіонального розвитку, нові виклики перед українськими великими містами, зокрема - Харковом, потребують формулювання комплексного стратегічного бачення їх майбутнього в міжнародній «системі координат». Водночас ще не до кінця вирішено проблеми обґрунтування концептуальних засад, на яких базуватиметься стратегічний вибір діяльності органів місцевого самоврядування.

Метою статті є узагальнення принципових ідей, які покладаються у розробку бачення інноваційно-орієнтовного розвитку міста Харкова як нового світового міста, що формується у Східній Європі.

Виклад основного матеріалу. 1990-ті роки стали періодом занепаду і відродження міст: більше 25% великих і надвеликих міст Європи і Північної Америки [7] зіткнулися з тими ж проблемами, що і Харків, але з інших причин і в інших масштабах, що відбилося у занепаді економічної і особливо промислової бази, у відтоці працездатного населення, найбільш кваліфікованих спеціалістів та супутньої деградації міських просторів. Це відбувалося на піку розвитку економічних процесів у містах Західної Європи у другій половині ХХ ст. і було пов'язане з глобалізацією та поширенням постіндустріальної економіки. Сьогодні найважливі-

шими для українських міст ознаками цього є зростання значущості інформації і технологій, зростання інтелектуальної праці в доданій вартості продукту, підвищення мобільності робочої сили та фінансів, підвищення вимог до креативних якостей працівників.

Яскравими прикладами успішної та своєчасної адаптації міст до викликів постіндустріальної економіки служать сучасні світові «гамма-міста» (за класифікацією GaWC) Дюссельдорф (Німеччина) і Бангалор (Індія). На початку 2000-х рр. вони обрали для себе незвичні, сміливі стратегії розвитку як медіа-порт Європи і як азійський центр офшорної розробки програмних продуктів відповідно, що, в підсумку, виступило найпотужнішим локомотивом для національних економік цих країн. Сьогодні використання можливостей від реалізації містами сміливих стратегій, що дозволяють істотно підвищити привабливість міста і змінити економічний профіль і міста, і навіть країни, лежать в основі політики розвитку Євросоюзу.

Такі принципи покладені в основу європейської поліцетричності, спрямованої на розвиток міських просторів і нарощування епотенціалу регіонів за межами так званого «пентагона» – економічного «ядра» Європи у вигляді умовного п'ятикутника, замкнутого на просторі Лондон – Париж – Мілан – Мюнхен – Гамбург, в якому виробляється до 30% ВВП сучасного Євросоюзу при території біля 17%.

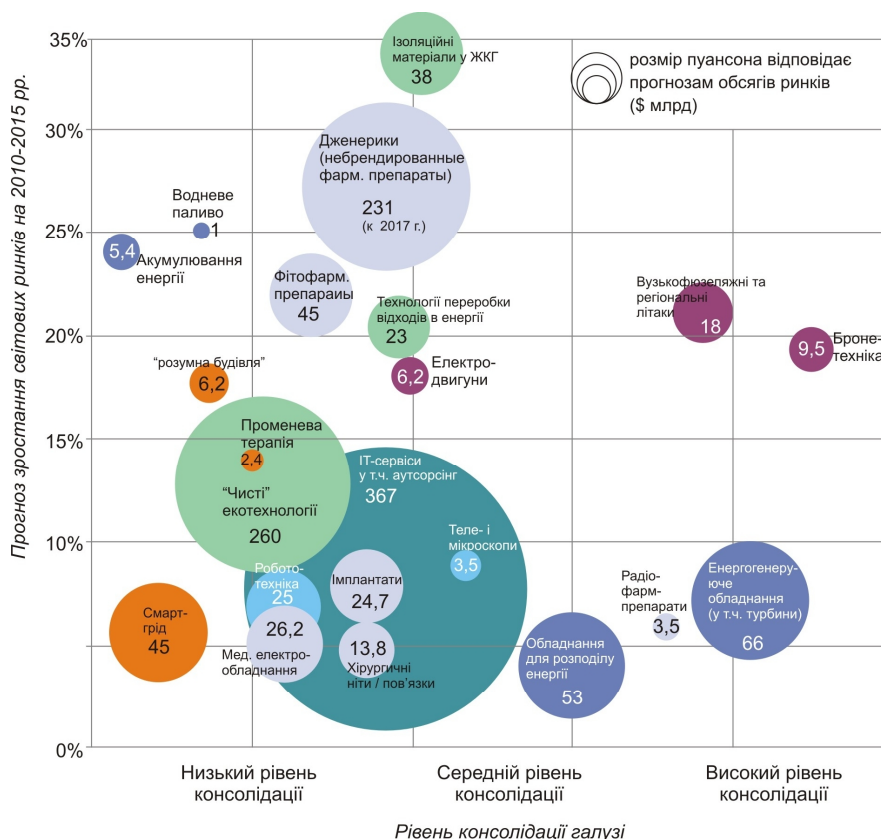
Ці світові тенденції є для Харкова, з одного боку, і конкурентними загрозами, котрі підкріплені новими, проривними траєкторіями розвитку європейських міст, і, з іншого боку, новими можливостями для розвитку. Харків сьогодні у дуже великій мірі задовольняє тим базовим критеріям, які характеризують європейські інноваційні центри, а саме: концентрація високотехнологічного виробництва, науково-дослідних інститутів, вузів і високого відсотка молодих людей віком до 25 років, що принципово важливо для відкриття і роботи нових та інноваційних бізнесів.

Враховуючи, з одного боку, прогнози розвитку світових перспективних ринків наукомісткої продукції та послуг (рис. 1), досвід інших порівнянних із Харковом великих європейських міст, спрямованість європейських програм просторового розвитку і, з іншого боку, промисловий та людський потенціал Харкова, який поки що достатньо нереалізований і не забезпечує необхідної зв'язності і кооперації, головним завданням в забезпеченні довгострокової конкурентоспроможності місцевого бізнесу – у визначенні економічного профілю міста на довгострокову перспективу.

Найважливіша риса економічного сектора міста Харкова, що сформувалася у XX ст., полягає у значній його інтеграції в міжреспубліканські та міжнародні виробничі ланцюжки. Криза 1990-х рр. призвела до різкого відокремлення економіки міста і зміни структури зайнятості (рис. 2) в ньому.

На переконання автора цієї статті, який працював у якості експерта з економічних питань під час розробки стратегії міста до 2030 року, ключовою проблемою розвитку Харкова є зростаючий дисбаланс між накопиченням людського капіталу та відсутністю адекватного зростання інфраструктури для постіндустріального сектора економіки міста. Окрім цього, ще декілька економічних проблем стримують розвиток Харкова. Так, зростання дозвільної сфери, поява торгово-розважальних центрів, що в цілому є позитивним фактором, сьогодні не супроводжується зростанням якісних робочих місць.

Високий освітній рівень Харкова за рахунок діючих 69 вищих навчальних закладів знаходиться в протиріччі з внутрішньоміським ринком праці, де висока частка низькокваліфікованої праці. Це протиріччя поряд з критично низьким рівнем введення житла (у 2011 році 0,14 кв.м / особ. на рік; для порівняння: у сусідньому Белгороді (Росія) було 0,67 кв.м / особ. на рік) робить неможливим якісне зростання економіки міста.

* Джерела: ЦІСР «Сєверо-Запад», 2011; DataMonitor, 2010; Clearwater, 2011; Frost & Sullivan, 2011; WWF и RolandBerger, 2012; Центр аналізу світової торгівлі зброєю, 2010; EL Insights, 2010; BBC Research, 2010; McKinsey & Co, 2010; Gartner, 2011, 2012.

Рис. 1. Характеристика ключових глобальних ринків 2010-2015 рр., на яких можуть бути розгорнуті нові конкурентоспроможні виробництва Харкова¹

Відбувся суттєвий відрив Харкова уперед в межах економічного простору Харківської області за рахунок замикання на себе основних зовнішніх інвестиційних потоків. Сумарно на підприємства міста доводилося 86,9% прямих іноземних інвестицій в Харківську область за 2011 р., а з урахуванням підприємств Харківського та Чугуївського районів – 98,4% [8]. Внутрішньоміська концентрація іноземних інвестицій ще вище – 60,3% припадало на Червонозаводський район міста [8, с. 400-402]. Для подолання сформованих диспропорцій необхідно сформувані консолідовану платформу економічного розвитку, на якій виникають нові креативні ідеї, відбувається комерціалізація технічних рішень і здійснюється активний відпочинок. Все разом це складає сутність підходу до формування нової економіки міста та його солідарному соціуму. Розвиток міста і агломерації зажадає надалі формування нових центрів тяжіння інвестицій, більш збалансованого – їх поліцейного розміщення.

Сьогодні Харків має цілу низку позиційних переваг, які мають забезпечити йому успішний розвиток в майбутньому. Його просторове положення сприяє швидкому виходу власної продукції на зростаючі ринки країн-сусідів, насамперед, Росії, а також країн ЄС і Китаю.

¹ Розроблено за [5, с. 32; 7].

Рис. 2. Кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності у 1995 та 2009 рр. в Харківській області, у тис. осіб²

Базовими умовами для цього є і поліпшення якості, і збільшення людського капіталу, включеність у глобальні процеси через загальноєвропейські мережеві структури, безперервне поглинання технологічних інновацій та освоєння нових соціальних практик. Успішне міжнародне економічне позиціонування Харкова повинне бути засноване на стратегії системної інтеграції у світову економіку на основі наявних і потенційних конкурентних переваг.

Відновленню колишньої економічної сили міста Харкова на основі докорінної модернізації економіки міста та міського середовища сприятимуть комплекс таких реальних переваг міста, як ресторанно-готельна індустрія, реконструйований «Міжнародний аеропорт Харків», швидкісне залізничне сполучення, десятки кілометрів відремонтованих міських доріг, фактично заново укладена окружна дорога, прикордонне положення і т.д.

Одна з ключових довгострокових тенденцій розвитку провідних європейських країн полягає у збільшенні частки послуг і поступовий перехід на економіку, побудовану на знаннях. Обраний Україною стратегічний курс на європейську інтеграцію ставить перед її містами – головними двигунами розвитку територій, динамічний перехід на сервісну економіку, структурні зрушення в бік зростання частки високоякісних послуг у ВВП (табл. 1).

Сучасний досвід міст континентальної Європи вказує на шлях реіндустріалізації: у великих містах зберігається та промисловість, яка орієнтована на створення якісних робочих місць майбутнього і продукції з високою доданою вартістю, на постійне зростання продуктивності праці на основі використання сучасних технологій і наукових розробок. Саме такі виробництва можуть забезпечувати стабільні притоки надходжень до місцевих бюджетів та гідні умови праці людей, тому вони стають предметом конкуренції між містами навіть в глобальних масштабах.

² Розроблено за [8, с. 352].

Характеристика валового внутрішнього продукту окремих європейських країн³

Країна	ВВП у 2009 р., млрд. \$	Середній темп росту ВВП за 2000-2009 рр., у %	Додана вартість у структурі ВВП у 2009 р., у %		
			Сільське господарство	Промисловість	Послуги
Беларусь	48,984	8,3	10	45	45
Казахстан	109,155	8,8	5	40	54
Німеччина	3,346,702	0,9	1	30	69
Польща	430,076	4,4	5	31	64
Росія	1,230,726	5,9	5	37	58
Словачія	87,642	5,8	3	35	63
Угорщина	128,964	2,9	4	29	66
Україна	113,545	5,6	10	52	38

Після відкриття у Харкові першого в Україні Імператорського університету у 1805 році Харків почав формуватися як лідер в освітній та науковій сферах, нарастивши за наступні два століття унікальний обсяг знань, технологій і досвіду. Закріплення за двома провідними університетами міста (ХНУ ім. В. Н. Каразіна та НТУ «ХПІ») статусу дослідницьких, участь практично всіх ВНЗ міста в міжнародних співтовариствах і асоціаціях, дозволяють почати просування ідеї створення підприємницьких університетів. Цей принципово новий підхід до функцій університетів сформувався у розвинутих країнах як модель «потрійної спіралі»: університети – бізнес – влада. У відповідність із сучасною структурою існуючих в місті компетенцій, Харкову необхідно реалізувати в найближчі 3-5 років спеціальні міські програми, спрямовані на розвиток інженерної та природничої освіти, включаючи багаторівневу освіту. Нова європейська Рамкова програма з наукових досліджень та інновацій «Horizon 2020», яку з 2014 року Європейська Комісія запустить із загальним обсягом фінансування 87,7 млрд. євро, буде розвивати новітню дослідну інфраструктуру, здійснювати підтримку наукових та інноваційних спільнот в 3-х пріоритетних напрямках: висококласна наука, промислове лідерство, соціальні виклики. Серед нових та майбутніх технологій (FET), які будуть найбільш затребувані, позиції харківської науки традиційно сильні в матеріалознавстві, енергетиці, електроніці, створенні програмного забезпечення, біотехнології, фармацевтиці та ін.

У найближчі 3-4 роки очікується інтеграція наукових досліджень між харківськими, європейськими та російськими вченими і науковими центрами завдяки цілому ряду спільних заходів. Зокрема, взаємне визнання дипломів кандидатів та докторів наук на основі підписаних угод та удосконалення механізмів спільних програмних ініціатив (JPI) прискорить формування міжнародних дослідницьких консорціумів за участю харківських університетів. Другим напрямом, який має перспективи для харківської науки, є участь у технологічних платформах ЄС і Росії.

У загальному контексті зовнішньоторговельних зв'язків України Харків завжди виділявся «облагородженою» структурою експорту (тобто експортом з високою часткою високотехнологічного та машинобудівного сегментів). Експортна спеціалізація Харківської області за підсумками 2011 р. була такою: машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання (29,6% від загальної вартості експорту),

³ Складено за [10].

продукти рослинного походження (14,3%), мінеральні продукти (9,9%), готові харчові продукти (8,8%). Проте порівняльний аналіз з іншими країнами вказує на вкрай низьку частку високотехнологічного експорту в українському експорті (3%), що забезпечує значні резерви зростання для таких міст, як Харків⁴. Тому сьогодні міські підприємства ІТ-сфери, освіти, фармації, машинобудування слід розглядати як «кістяк» для створення перспективної «нової індустрії» міста з обов'язковою орієнтацією на зростаючі високотехнологічні ринки світу (особливо – Китай, Близький Схід, Росія, Індія, Середня Азія і Казахстан). На умовах взаємовигідного співробітництва ці підприємства можуть стати тією відсутньою базою для появи і розвитку «надбудови» з малих інноваційних підприємств, що реалізують значний інтелектуальний, творчий потенціал харків'ян і мігрантів.

Висновки. Очікуваний перехід міста Харкова до умов постіндустріальної економіки пов'язаний з можливостями його самореалізації в сучасних технологічних укладах – п'ятому та шостому і цілеспрямованим посиленням взаємопідтримуючих галузей. Просторовий масштаб забезпечення взаємопов'язаного розвитку та конкурентоспроможності харківської економіки на зовнішніх ринках уявляється таким:

європейський рівень (високотехнологічна промисловість, розробка програмного забезпечення і ІТ-аутсорсинг, експорт освітніх і ділових послуг, дослідження та розробки, діловий та подієвий в'їзний туризм);

національний рівень (транспортно-логістичні послуги, низько- і середньотехнологічні виробництва, здоров'язбереження, управління правами інтелектуальної власності);

міжрегіональний рівень (соцзабезпечення, базові медицина і освіта);

локальний рівень як харківська агломерація (міський транспорт, житлова і комунальна інфраструктура, екологія і безпека).

За умови визначення концептуальної основи для інноваційних перетворень у місті, потребує ще знаних зусиль науковців обґрунтування конкретних механізмів впровадження модернізаційних змін і системи взаємовигідних мотивацій для російських і європейських ділових партнерів харківських інноваторів і підприємців.

Література

1. Ветров Г. Ю. Российские и мировые тенденции и тренды в сфере стратегического территориального планирования городов, агломераций и регионов [Електронний ресурс] / Г. Ю. Ветров. — М. : ГУ ВШЭ, Ин-т экономики города. — Режим доступу: http://escoscosys.narod.ru/2012_10/art244.pdf

2. Кларк Д. Б. Потребление и город, современность и постсовременность [Електронний ресурс] / Д. Б. Кларк. — Режим доступа : www.ruthenia.ru/logos/number/34/03.pdf

3. Колосов В. Приоритеты стратегии развития Харькова на период до 2030 года / В. А. Колосов, А. М. Кирюхин, А. А. Лукашов // Часопис соціально-економічної географії : Міжрег. Збірник наукових праць. Вип. 11 (2). — Х. : ХНУ ім. В. Каразіна, 2011. Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg/2011_11/Kolosov,Kiryuhin,Lukashov.pdf

4. Конкурентоспроможність територій : практ. посіб. / А. Ткачук, В. Толкованов, С. Марковський, [та ін.]. — К. : Легальний статус, 2011. — 252 с.

5. Потенциал социально-экономического развития Санкт-Петербурга до 2020 года: возможные стратегии / [под руковод. В. Н. Княгинина]. — СПб: Фонд «Центр стратегических разработок «Северо-Запад». 2011. — 64 с.

6. Слуга Н. А. Современные геодемографические процессы в мировых городах / Н. А. Слуга : дисс. ... доктора геогр. наук : 25.00.24. — М., 2006. — 396 с.

⁴ За даними Світового банку, високотехнологічний експорт інших країн: Філіппіни – 66%, Республіка Корея – 33%, Китай – 29%, Фінляндія – 21%, Казахстан – 22%, В'єтнам – 9%, Росія – 7%, Болгарія – 7%, Ефіопія – 6%, Польща – 5%, Молдова – 4%, Зімбабве – 3%, Шрі Ланка – 2% [10].

7. Стратегии развития старопромышленных городов: международный опыт и перспективы в России / [под ред. И. Стародубровской]. — М.: Изд-во Института Гайдара, 2011. — 248 с.

8. Харківська область у 2009 році (статистичний щорічник) // Головне управління статистики у Харківській області. — Х. : ГУС у Харківській області, 2010. — 580 с.

9. Харківська область у 2010 році : Статистичний щорічник // Головне управління статистики у Харківській області. — Х. : ГУС у Харківській області, 2012. — 600 с.

10. World Development Report 2011 [Електронний ресурс] // WordBank. — Режим доступу: http://wdr2011.worldbank.org/sites/default/files/pdfs/WDR2011_Full_Text.pdf

References

1. Vetrov G.Yu. *Rossiyskie i mirovye tendentsii i trendy v sfere strategicheskogo territorialnogo planirovaniya gorodov, aglomeratsiy i regionov* [Russian and international tendencies and trends in strategic territorial planning of cities, agglomerations and regions]. — Moscow : GU VSHE, In-t ekonomiki goroda. Available at: http://escosys.narod.ru/2012_10/art244.pdf

2. Klark D.B. *Potreblenie i gorod, sovremennost i postsovremennost* [Consumption and the city, modernity and postmodernity]. Available at : www.ruthenia.ru/logos/number/34/03.pdf

3. Kolosov V., Kiryukhin A.M., Lukashov A.A. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafiy : Mizhreg. Zb. Nauk. pr.* [Journal of social and economic geography : Collected papers]. Kharkiv : KhNU im. V.N. Karazina, 2011. No. 11(2). Available at: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg/2011_11/Kolosov,Kiryuhin,Lukashov.pdf

4. Tkachuk A., Tolkovanov V., Markovskyy S. *Konkurentospromozhnist teritorii* [The competitiveness of the territory]. Kyiv : Lehalnyi status, 2011. 252 p.

5. *Potentsial sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya Sankt-Peterburga do 2020 goda: vozmozhnye strategii* [Potential socio-economic development of St. Petersburg 2020: possible strategies]. Ed. by V.N. Knyaginina. St. Petersburg: Fond «Tsentr strategicheskikh razrabotok «Severo-Zapad», 2011. 64 p.

6. Sluka N.A. *Sovremennyye geodemograficheskie protsessy v mirovykh gorodakh* [Modern geo-demographic processes in the world's cities] : dissertation for the degree of doctor of Geographical Sciences. Moscow, 2006. 396 p.

7. *Strategii razvitiya staropromyshlennykh gorodov: mezhdunarodnyy opyt i perspektivy v Rossii* [Development strategy of old industrial cities: international experience and prospects in Russia]. Ed. by I. Starodubrovskaya. Moscow : Izd-vo Instituta Gaydara, 2011. 248 p.

8. *Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti* [Main Department of Statistics in Kharkiv region]. Kharkiv : GUS u Kharkivskii oblasti, 2010. 580 p.

9. *Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti* [Main Department of Statistics in Kharkiv region]. Kharkiv : GUS u Kharkivskii oblasti, 2012. 600 p.

10. World Development Report 2011. WordBank. Washington: WordBank. Available at: http://wdr2011.worldbank.org/sites/default/files/pdfs/WDR2011_Full_Text.pdf

© І.В. Дунаєв, 2012

Рецензент

д.е.н., проф. С. Ф. Смерічевський

Reviewer

S. F. Smerichevskyy
Doctor of Economic Sciences, Professor
Donetsk State University of Management, Donetsk, Ukraine